

Recenzija rukopisa Rastislava Dinića *Patka ili zec? Ogled iz demokratskog ubeđivanja*

Monografija Rastislava Dinića *Patka ili zec? Ogled iz demokratskog ubeđivanja* je u užem tematskom smislu studija slučaja studentskog pokreta nastalog novembra 2024. godine, njegovih ciljeva, sredstava i ideja. U širem smislu, u ovom je rukopisu reč o argumentaciji političkih rasprava i epistemologiji političkog diskursa, pre svega rasprava i diskursa kako unutar studentskog pokreta, tako i onih povodom njega.

Dinićeva argumentacija se kreće u pravcu kritike depolitizacije i odbacivanja pluralizma, između ostalog i političkog koji je u uslovima savremenih liberalnih društava neodvojiv od višepartijske parlamentarne demokratije. Autor razotkriva mehanizme depolitizacije koji su mnogo obuhvatniji od proste pasivizacije građana kroz monopolizovanje političke delatnosti od strane vladajuće partije. Dezinformacije, difamacije, targetiranje istaknutih članova opozicije povezani su s nepoverenjem prema sferi politike, koja se percipira kao dominacija koristoljublja, korupcije i sebičnih interesa. Dalje, širenje nepoverenja prema stručnosti, intelektualcima, angažovanim osobama, medijima, kritici itd., ide zajedno sa nepoverenjem prema politici i političkom delanju, što umnogome umanjuje spremnost na konkretni angažman pojedinaca. Kako funkcionisanje vlasti, tako i političke promene, predstavljaju se poput fatuma ili stihije na koje pojedinac ne može da utiče. Genealogija koju autor metodski primenjuje u svom istraživanju ukazuje na zajedničko poreklo nepoverenja u politiku – inače široko prisutnog u studentskom pokretu – i interesa koji vladajući sloj ima kroz depolitizaciju, uvlačeći tako svog rivala u igru koju politički protivnik ne može da dobije.

Jedna od glavnih svrha aspektualnog sagledavanja, koje autor uvodi u raspravu na početku monografije, jeste dovođenje na videlo nove perspektive, u ovom slučaju do uvida da politička stvarnost zavisi od nas, naših ideja, ciljeva i sposobnosti. Autorova intencija nije ukazivanje da je određeno stanovište neispravno, neopravdano ili neistinito – mada je to neophodno u svakoj kritičkoj analizi – već je u njegovom fokusu razlika koja nastaje kada stvari počinjemo da posmatramo na novi način. Aspektualno viđenje ilustruje slika patke-zeca, u kojoj jednu istu figuru vidimo čas kao patku, čas kao zeca, a koju je u psihologiju uveo Jastrov, a u filozofiju Vitgenštajn. Na početku knjige autor daje primer ove dvostrukosti, kojem se često vraća. U raspravi oko parade ponosa dominirala je retorika odvratnosti, odnosno rasprava oko pitanja u kojoj meri nam nešto izaziva gnušanje i moralnu odbojnost, umesto da se rasprava odvija o osnovnim ljudskim pravima i slobodama kao što su ravnopravni status građana, sloboda okupljanja ili nediskriminacija. Pitanje parade ponosa tako se u većini javnih i privatnih diskusija svelo na pitanje koliko društvo može da toleriše pojave koje smatra odvratnim (odnosno da vidi patku), dok je skrajnuto političko pitanje kako, gde, kada i kojim sredstvima neka grupa može da demonstrira svoje prisustvo i brani svoja prava (odnosno da se parada ponosa vidi kao zec). Cilj ove monografije nije da ukaže da je zgražavanje (prema paradi ponosa, neistomišljenicima, političarima, političkom životu itd.) pogrešno, nego da ukaže na zeca, tj. da postoji i drugačije tumačenje situacije, koje nije istinitije i moralno ispravnije, već takvo koje se pokazuje kao adekvatnije i plodonosnije.

Bez obzira na simpatije prema studentskom pokretu, plenumima, protestima, blokadama i drugim inicijativama studenata za promenu poretka, autor ukazuje da predstavnici studenata i njihovi podržavaoci sebe posmatraju kao grupaciju u, kako bi rekao Rort, povlašćenom položaju. Reč je kako o epistemološkom, tako i moralnom, pa čak i ontološkom povlašćenom položaju, s obzirom da, u preovlađujućoj percepciji, osoba postajući političar prolazi kroz transformaciju vlastitosti – nasuprot tome, grupa u povlašćenom položaju zadržava superiorniji uvid u društvenu stvarnost, andeosku nevinost i vernost svom istinskom biću. Cilj novog viđenja, za koji pledira autor monografije, jeste oslobađanje politike od stigme prljavosti. Mnogostrukost nazora, neslaganje, podele, sukobi nastali oko različitih interesa i vrednosti nisu samo osobine politike, nego i ljudskog stanja i društvenih odnosa. Stoga partijski angažman kao promovisanje i afirmacija određenih interesa i vrednosti ne samo što nije nešto što zavređuje averziju, nego proističe iz samih činjenica o međuljudskim odnosima.

S druge strane, čak i kada se odvija u atmosferi nesputanoj strahom i mogućom represijom, s neformalnim procedurama i uz aklamativne izbore, odlučivanje studentskih plenuma i dalje ostaje političko, uz sve „nedostatke“ kao što su pristajanje na kompromis oko uvreženih ličnih ili kolektivnih ciljeva, prilagođavanje vrednosti, promovisanje shvatanja i interesa jedne manjinske grupe (u ovom slučaju studenata, ali ne svih, nego samo nevelikog dela te manjinske grupe) kao opštih. Kada nastoji da se umesto patke vidi zec, autor ukazuje da plenumi takođe odražavaju i strukturalnu iskrivljenost nazora date profesionalne, socijalne i generacijske grupe. Situacija izolovanosti i isključivosti može dovesti do perpetuiranja predrasuda, nepromišljenih odluka i loših izbora. Jedan od bitnih uvida autora jeste da insistiranje na vlastitom povlaštenom položaju nalikuje na verovanje religijske grupe, u kojem ispravnost verovanja garantuje poreklo, umesto njihove dobre zasnovanosti i opravdanja. U manihejskom viđenju koje povremeno provejava, na jednoj su strani studenti kao oličenje pravednosti, a na drugoj vlast, opozicioni političari, kao i svi drugi građani koji žele da ubiru plodove protesta, ali ne i da se žrtvuju. Zakazivanje skupova na verske datume još više pojačava ovu magijsku i kvazireligijsku komponentu studentskih protesta, kao da sam dan održanja utiče na vrednost poruka sa skupova i njihovu delotvornost. Umesto argumentovane rasprave na najširem nivou, uz involviranje svih zainteresovanih osoba, pretpostavlja se da je dovoljno verovanje u pobedu studentske liste da bi došlo do smene vlasti i širih društvenih promena.

Osim kvazireligijskih primesa u retorici studentskog pokreta, autor ukazuje na zamku populizma, odnosno uverenja da se na studentskim plenumima govori iz naroda i u ime naroda. Od predstavnika studentske liste ne očekuje se da, pre svega, imaju lični integritet i autonomno mišljenje, nego da će izražavati volju studenata, koja, prema populističkoj recepturi, nije volja parcijalne grupacije ovde i sada, nego transistorijska, izvanpolitička volja naroda. Autor daje nekoliko razloga zbog čega studentski pokret uzima oblik populizma. On postavlja pitanje zbog čega bi bilo uopšte potrebno da se vratimo parlamentarizmu i višestranačju ukoliko oni produkuju korumpiranu elitu, odnosno zašto studentski zborovi ne zamene republičku skupštinu? Populizam u kojem postoji grupacija koja izražava opštu volju se tako pokazuje kao nespojiv sa višepartijskim pluralizmom, a time i sa samom savremenom parlamentarnom demokratijom.

Populizam, antipolitika i kvazireligijsko verovanje vode do poimanja novog političkog subjekta kao „čudesnog“ autentičnog aktera koji se pomalja iz dubine narodnog bića i zahvaljujući svojoj neuprljanosti politikom dovodi do izbavljenja. Ovo mitsko mišljenje karakteriše pripisivanje negativnih osobina ne samo nosiocima vlasti kao najodgovornijoj grupaciji za sadašnje stanje, nego i opoziciji i svima koji su na ovaj ili onaj način učestvovali ili učestvuju u političkom životu. To se ogleda u kritici koja nedostatke opozicije ne vidi u manjkavoj političkoj agendi i nedelotvornosti u promeni vlasti, nego u lošim namerama samih političkih subjekata: ulaskom u politiku, oni su postali sebični i korumpirani oportunisti. Ograđivanje sebe od stranaka, njihovih članova i rukovodstava omogućuje, prema zaključku autora, da subjekti u privilegovanom položaju sami sebe vide kao nešto radikalno različito od korumpiranog društva i njegovih nefunkcionalnih institucija. Slepilo za aspekte dovodi u situaciju u kojoj se kao legitimna vidi samo vlastita perspektiva i, švercujući se kao univerzalna, uskraćuje validnost svim ostalim viđenjima političkog života: svako ko vidi zeca ili vidi pogrešno, ili pokušava da nas prevari.

Pre trideset tri godine sociolog Nebojša Popov pisao je o „šoku prošlosti“ odnosno o povratku nacionalnim istorijskim mitovima, atavizmima i plemenskim nagonima, koji je bio preovlađujuća determinanta tadašnjeg društva u bivšoj Jugoslaviji, s posledicama koje ova društva još uvek ne mogu da prevaziđu. Iz Dinićevih analiza proističe da društvo još uvek proživljava „šok pluralizma“, takođe nastao nakon urušavanja starog poretka u Jugoslaviji: nakon ideološke partijske države, pojedinci su, nenavikli na pluralizam, prigrlili novo jednoulje u kojem se svako odstupanje od njega doživljava kao kontaminacija koja izaziva neprijatnost i koju treba svim sredstvima odstraniti. Kada se narod poima kao jedinstvena celina, javlja se nelagoda i odbojnost pri susretu sa neistomisljenicima i svima koji odudaraju od pretpostavljenih standarda (inoverci, stranci, homoseksualci itd.). U takvim društvenim okolnostima, nije slučajno da je prevladala šmitovska vizija politike kao neprijateljstva, u kojoj politički akteri teže uništenju protivnika,

nasuprot dvorkinovske politike kao partnerstva, u kojoj jedni druge vidimo, kako to autor primećuje, kao partnere i koautore u zajedničkom poduhvatu, bez obzira na neslaganja, konflikte i nepodudarna poimanja sreće i opšteg interesa.

Pisana stručno, ali i prijemčivo, akademski, ali i angažovano kroz prizmu učesnika u politici, upućena studentima, ali i svim potencijalnim učesnicima u političkom delanju, ova monografija može poslužiti kao standardni udžbenik sa analizom slučaja, a takođe i kao priručnik za predupređivanje loše budućnosti, odnosno perpetuiranja sadašnjeg stanja. Stoga rukopis *Patka ili zec? Ogled iz demokratskom ubeđivanja* preporučujem za objavljivanje kao izuzetno relevantan za našu naučnu zajednicu, ali i za širu javnost, a nadasve za studente i njihove aktiviste.

Dr Michal Sládeček

Viši naučni saradnik, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd

Michal Sládeček